

Kozaczyńska, Beata

Polskie Towarzystwo Krajoznawcze w Siedlcach w latach 1908-1939

Szkice Podlaskie 9, 172-182

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Beata Kozaczyńska

Polskie Towarzystwo Krajoznawcze w Siedlcach w latach 1908–1939

W 1906 r., jako druga organizacja krajoznawczo-turystyczna na ziemiach polskich, powstało w Warszawie Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (PTK). Głównym celem Towarzystwa było zbieranie wiadomości krajoznawczych i szerzenie ich wśród społeczeństwa oraz gromadzenie zbiorów naukowych, dotyczących ziem polskich, organizowanie wycieczek po kraju, urządzenie wystaw krajoznawczych, roztaczanie opieki nad pamiętkami historycznymi i osobliwościami przyrody, oraz tworzenie oddziałów prowincjonalnych Towarzystwa¹.

Idee krajoznawstwa propagowane przez działaczy PTK szybko przeniknęły do Siedlec. 22 marca 1908 r. odbyło się pierwsze organizacyjne zebranie, na którym w obecności 13 osób wybrano Zarząd Tymczasowy w osobach: Prezesa – Jarosława Chełmińskiego, Sekretarza – Jadwigi Barszczewskiej i Skarbnika – Pawła Sokołowskiego. Oddział ostatecznie zalegalizowano w maju tegoż roku, a pierwsze Ogólne Zebranie Członków odbyło się 22 listopada 1908 r.²

Siedlecki Oddział PTK powstał „w dążeniu do urzeczywistnienia tego celu, by choć w małej części złożyć daninę swych uczuć tej części kraju, którą zamieszkujemy, a która nosi piękne miano Podlasia”³ – czytamy w odezwie Towarzystwa, skierowanej do mieszkańców Podlasia.

W początkach swego istnienia Oddział Siedlecki stawiał sobie za cel nadrzędny „rozbudzać samowiedzę narodową przez zaznajamianie się ze wszystkim co dotyczy kraju, jego historii, pamiętek, flory i fauny, archeologii i etnografii, przemysłu i handlu, zbadać go pod względem naukowym”⁴. Strukturę organizacyjną tworzyły następujące sekcje, wokół których skupiała się działalność członków:

- a. sekcja popularyzowania wiadomości krajoznawczych;
- b. wycieczkowa;
- c. fotograficzna;
- d. ochrony osobliwości przyrody i dzieł sztuki;
- e. wydawnicza.

Jedną z pierwszych form pracy Oddziału PTK było zorganizowanie

¹ Z. Kulczycki, *Zarys historii turystyki w Polsce*. Warszawa 1970, s. 91.

² „Rocznik PTK 1908 r”, Warszawa [bdw], s. 152.

³ Tamże, s. 155.

⁴ Tamże.

wystawy przyrodniczo–krajoznawczej. Wniosek urządzenia wystawy wysunął Jarosław Chełmiński na zebraniu ogólnym członków w dniu 22 listopada 1908 r. W tym celu nowy Zarząd utworzył Komitet Wystawowy (na czele z J. Chełmińskim) oraz opracował kwestionariusz, skierowany do elity intelektualnej Podlasia, związany z aktualnym stanem przyrody i krajoznawstwa na Podlasiu⁵.

28 listopada 1909 r. zmienił się skład Zarządu. Dotychczasowy v-ce prezes Jarosław Chełmiński zrezygnował z tej funkcji, ale nadal pozostał członkiem Oddziału. Na stanowisko v-ce prezesów Towarzystwa zostali powołani: Wacław Jacuński, Aleksander Korsak i Jarosław Rakowiecki; funkcję Sekretarza objął Mieczysław Aślanowicz (nauczyciel szkół siedleckich, późniejszy Dyrektor Męskiego Gimnazjum Podlaskiego, a następnie Gimnazjum im. Hetmana Stanisława Żółkiewskiego w Siedlcach.

Na członków Zarządu zostali również powołani: Halina Berezówna, Adam Jarosiński i ks. Koronat Piotrowski. Ustępujący z Zarządu Władysław Ślaski i Helena Kuszłowa pozostali nadal członkami Oddziału. Powołana została także Komisja Rewizyjna w składzie: Maria Liszewska, Józef Szawelski i Adam Wielowiejski.

Dużym osiągnięciem siedleckiego oddziału Towarzystwa Krajoznawczego było założenie w 1909 r. Muzeum Ziemi Podlaskiej. Już w pierwszym roku funkcjonowania, Muzeum otrzymało 249 następujących

⁵ Tamże, s. 156-157, Treść kwestionariusza: „Zarząd Oddziału prosi Szanownego Pana o łaskawe wypełnienie niżej podanego kwestionariusza, który pozwoli na zorientowanie w tym, co posiadamy na Podlasiu z dziedziny przyrody i krajoznawstwa. 1. Czy Sz. P. posiada jakiegokolwiek zbiory lub okazy z dziedziny przyrody, archeologii, numizmatyki i historii, jeżeli tak, to jakie mianowicie? 2. Czy Sz. P. może nam wskazać osoby, które posiadają podobne zbiory lub okazy, jeżeli tak, to prosimy o wskazanie dokładnego adresu. 3. Czy nie mógłby Sz. P. wskazać miejsc godnych widzenia pod jakimkolwiek względem historycznym, archeologicznym lub ściśle przyrodniczym (pomniki, stare obrazy, wykopaliska, kaplice i kościoły, ruiny, kamienie, rośliny itp.)? 4. Czy istnieją podania lub baśnie, dotyczące osobliwości, lub związane z tradycjami danej okolicy? 5. Czy grozi osobliwości tej jakie niebezpieczeństwo zagłady; jeżeli tak, to z czyjej strony? 6. Jakie należałoby przedsięwziąć kroki, ażeby osobliwości uchronić od zagłady lub uszkodzeń? 7. Czy te osobliwości były fotografowane przez kogo i czy można je fotografować? 8. Jaki przemysł uprawia ludność miejscowa (tkactwo, sitarstwo, garncarstwo itp.)? 9. Czy ludność miejscowa zachowała stroje swe wieśniacze; jeżeli tak, to gdzie mianowicie (nazwa wsi, osady itp.)? 10. Czy przechowała ludność miejscowa charakterystyczne obyczaje lub obrzędy (religijne, społeczne itp.)? OGÓLNE UWAGI 1. Uprzejmie prosimy o krótkie, lecz dokładne informacje, zebraniem zaś szczegółowych wiadomości Oddział zajmie się sam, posiadając już materiał, łaskawie nam przesłany przez Sz. P. 2. Prosimy o odesłanie kwestionariusza bez względu na to, czy będą odpowiedzi na wszystkie pytania. 3. Wypełnienie i odesłanie kwestionariusza nie zobowiązuje do zapisania się na Członka Towarzystwa. Siedlce, w grudniu 1908 roku.”

okazów muzealnych: „19 diapozytywów, 88 kart (wydanie Tow. Kraj.), 66 okazów mineralogicznych, 49 okazów numizmatycznych, 17 okazów zoologicznych, 1 okaz archeologiczny, 8 zabytków historycznych, 1 zabytek sztuki ludowej”⁶ oraz 6 pudełek owadów. Kustoszem Muzeum został Wacław Sokół–Kutyłowski.

W odpowiedzi na kwestionariusz dotyczący organizacji wystawy przyrodniczo–krajoznawczej otrzymano „175 odpowiedzi, zawierających szczegółowe wiadomości o materiałach krajoznawczych Ziemi Podlaskiej: o dawnych kościołach, zamkach, pomnikach, wykopaliskach, pieśniach, strojach ludowych, tradycyjnych obchodach i zbiorach znajdujących się u osób prywatnych”⁷.

Obok gromadzenia informacji i zbiorów krajoznawczych Towarzystwo zorganizowało wycieczki dla młodzieży szkolnej: do Warszawy i Białowieży oraz do Mielnika nad Bugiem i Lublina. „W powyższych wycieczkach wzięło udział przeszło 120 osób”⁸. Na szczególną uwagę zasługuje fakt utworzenia zapomóg wycieczkowych dla niezamożnej młodzieży. W roku 1909 Oddział przeznaczył na ten cel 5 rubli⁹.

Popularyzacja poszczególnych zakątków kraju była istotnym elementem działalności Towarzystwa, gdyż wg jednego z działaczy Oddziału, A. Grychowskiego: „Przeciętny Warszawiak znał Zakopane i Kraków, ale nie frasował się o resztę Galicji. W Kaszubskiej Kościerzynie mówiono w 1912 r. o Kongresówce z nie większą znajomością rzeczy, niż gdyby to była Buchara. Zresztą nawet tak wybitny historyk, jakim był Michał Bobrzyński, nie przypuszczał, że na Pomorzu przed pierwszą wojną światową mówiono po polsku”¹⁰.

Dlatego jedną z pierwszych form pracy siedleckiego oddziału Towarzystwa było organizowanie odczytów i pogadanek o tematyce krajoznawczej. Dość liczni słuchacze to w większości młodzież zapraszana przez członków Oddziału. Niektóre z prelekcji publikowane były w miejscowych czasopismach. W 1909 r. zostały wygłoszone trzy odczyty: A. Janowskiego „Zabytki sztuki w Polsce”, J. Chelmińskiego „Góry Świętokrzyskie” i W. Jacuńskiego „Skarby polskie w Karpatach”.

W 1910 r. podczas siedmiu zebrań Towarzystwa wygłoszono szereg referatów (przeciętnie po dwa na zebraniu). Tematyka ich związana była z zabytkami i historią najbliższego regionu. Nierzadko kończyły je ożywione dyskusje, m.in. referat dra Maurycego Szteina pt. „O cmentarzyskach żydowskich w Siedlcach”, oparty na oryginalnych dokumentach siedleckiej gminy żydowskiej wywołał lawinę pytań dotyczących przeszłości Siedlec.

⁶ „Rocznik PTK 1909 r.”, Warszawa [bdw], s. 162.

⁷ Tamże, s. 163.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Zbigniew Kulczycki, dz. cyt., s. 94.

Odczytanie przez mecenasa S. Sunderlanda dokumentów pochodzących z archiwów miasta przyczyniło się do tego, iż wysunięto wnioszek „by Zarząd Tow. Krajoznawczego opracował program co do zbierania materiałów, dotyczących przyszłej monografii Siedlec”¹¹. Skarbnicą niezbędnych materiałów miały być archiwa magistratu i Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego.

W 1910 r. Oddział zwrócił szczególną uwagę na powiększenie księgozbioru naukowo-krajoznawczego niedawno utworzonej biblioteki. W znacznej mierze przyczynił się do tego Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, przysyłając swoje duplikaty oraz pośrednicząc w kupnie drogich, rzadkich dzieł po znacznie obniżonej cenie. „Biblioteka Oddziału wzbogacona została znakomitą »Geografią Ziem Polskich i sąsiednich krajów słowiańskich« prof. Rehmana oraz cennymi ofiarami Jarosława Rakowieckiego, Pawła Sokołowskiego i ks. Piotrowskiego”¹².

Dzięki uprzejmości Prezesa Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego w Siedlcach Jarosława Rakowieckiego Oddział pozyskał lokal, w którym mógł pomieścić zbiory muzealno-biblioteczne. Liczyły one wówczas 19 diapozytywów, komplet pocztówek PTK, 121 okazów mineralogicznych, 106 okazów numizmatycznych, 59 zoologicznych oraz 11 map¹³.

Nie wszystkie z zaplanowanych przedsięwzięć udało się zrealizować. Odnieść to można do inicjatywy J. Chełmińskiego otworzenia wystawy przyrodniczo-krajoznawczej. Realizację tego zamiaru musiano czasowo odłożyć.

27 grudnia 1911 r. wybrano nowy Zarząd, w skład którego weszli: Jarosław Rakowiecki, Leon Markuszewski, Zygmunt Zdański, Paweł Sokołowski, Juliusz Taborowski, Juliusz Szkulcecki, Ignacy Dobraczyński, Hilary Ostrowski, Halina Berezówna i Stanisław Dylewski. Funkcję prezesa objął Jarosław Rakowiecki, a wiceprezesem został ks. Koronat Piotrowski. Powołana została też Komisja Rewizyjna w osobach: Aleksego Chrzanowskiego, Marii Liszewskiej i Tadeusza Urbańskiego. Oddział liczył wówczas 78 osób. Kontynuował on sprawdzoną formę zebrań, na których głoszone referaty. Znacznie powiększyły się zbiory muzealne i biblioteczne¹⁴.

Zanotowano jednak i niepowodzenia. Pomimo, iż Towarzystwo poświęciło dużo czasu na organizację wycieczek, większość z nich z różnych przyczyn nie doszła do skutku. W „Roczniku PTK” z 1911 r. czytamy: „marszruty projektowanych wycieczek nie są jeszcze opracowane, należy

¹¹ „Głos Podlasia” 1910, nr 9, s. 6.

¹² „Ziemia”, Warszawa 1910, s. 190.

¹³ „Rocznik PTK 1910 r.”, Warszawa [bdw], s. 211.

¹⁴ „Rocznik PTK 1911 r.”, Warszawa, s. 225. zbiory powiększyły się o: „*Album Napoleona Ordy, Monumenta Regnum Poloniae. Cracoviensia, Petropoli 1852, Mapa Dawnej Polski*—wydana w Paryżu, 1859 r., w 48 sekcjach itp.”.

zaznaczyć że wycieczki Członków Oddziału nie cieszą się powodzeniem”¹⁵.

Była to słabość w funkcjonowaniu organizacji, a zwłaszcza popularyzowaniu idei poznawania zakątków ziemi ojczystej. Tym samym nie wykorzystano należycie możliwości krzewienia więzi społecznej i uczuć patriotycznych.

W „Kronice Krajoznawczej” rocznika „Ziemia” z 1911 r. odnotowuje się organizację „Oryginalnego balu krajoznawczego” z prezentacją strojów ludowych z całego kraju oraz toalet „z lekkich samodziół”, w których wyrobie „włoscianki nasze dojść miały do takiej doskonałości, że wyrabiają materiały dorównujące delikatnością lekkim materiałom używanym na stroje balowe”¹⁶.

W latach 1912-1914 rozwój Towarzystwa utrudniał brak funduszy oraz osób, oddających się z zapałem krajoznawstwu. Mimo urozmaiconego programu działania oraz ogromnego zaangażowania się członków Zarządu, Oddział nie mógł poszczycić się dużym wzrostem szeregów członkowskich. Według stanu na dzień 1 stycznia 1911 r. do PTK w Siedlcach należało siedemdziesiąt pięć osób¹⁷, zaś w dniu 8 marca 1913 r. – sześćdziesiąt pięć osób¹⁸. Na brak zainteresowania Towarzystwem Krajoznawczym wśród mieszkańców guberni siedleckiej w 1910 r. zwróciło uwagę jedno z miejscowych czasopism, „Głos Podlasia”, zamieszczając list od prenumeratora, w którym czytamy: „przeoglądając listę członków Towarzystwa, znalazłem tylko parę nazwisk należących do ziemian siedleckiej guberni. Czyżby rzeczywiście nasze siedleckie ziemiaństwo składało się z ludzi, których znajomość ojczystego kraju w ogóle, a Podlasia w szczególności nic a nic nie obchodzi ! [...] Zdaje się nam tylko, iż brak nazwisk naszych obywateli na liście Towarzystwa tłumaczy się po prostu panującą u nas ogólnie apatią i biernością, które bodaj że najszersze kręgi roztoczyły właśnie wśród ziemian. Smutne...”¹⁹.

Być może z perspektywy czasu można dziś trafniej określić rzeczywiste przyczyny takiego stanu rzeczy, było to spowodowane tym, iż nie potrafiono wówczas jeszcze wyjść z programem do szerokiego społeczeństwa.

Nie tylko ludność guberni siedleckiej cechowała bierność wobec poczynań Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. „Działalność naszych oddziałów na prowincji ciężką musi prowadzić walkę z apatią ogółu, zasklepienego w ciasniutkie ramki codziennego deptaczka [...] wszędzie czuć lodowatą śmiertelną obojętność, przejawiającą się w braku zainteresowania, braku sił do pracy i braku środków”²⁰ - czytamy w „Ziemi” z 1911 r. Wobec

¹⁵ Tamże, s. 213.

¹⁶ „Ziemia”, Warszawa 1911, s. 96.

¹⁷ „Rocznik PTK 1910 r.”, Warszawa [bdw], s. 210.

¹⁸ „Rocznik PTK 1913 r.”, Warszawa [bdw], s. 186.

¹⁹ Z Tow. Krajoznawczego, „Głos Podlasia” 1910 nr 34, s. 6.

²⁰ „Ziemia”, Warszawa 1911, s. 240-241.

zaistniałej sytuacji „do oddziałów prowincjonalnych, wykazujących bardzo słabe tętno działalności, Zarząd Główny postanowił delegować swych członków dla zbadania istotnych przyczyn takiej słabej działalności”²¹.

Prezes Zarządu Głównego PTK - K. Kulwieć oraz mec. K. Rakowiecki wizytowali w dniu 27 grudnia 1912 r. Oddział PTK w Siedlcach. W dyskusji nad sposobami ożywienia działalności Oddziału zdecydowano położyć główny nacisk na gromadzenie zbiorów do zapoczątkowanego w 1909 r. Muzeum Podlaskiego.

W 1913 r. ukonstytuował się nowy Zarząd w składzie: Prezes – Jarosław Rakowiecki, Wiceprezes – K. Wierzejski, Sekretarz – Juliusz Szkulcecki, Skarbnik – Ignacy Dobraczyński, Kustosz – Leon Markuszewski, Komisję Rewizyjną tworzyli: B. Pruski, Z. Urbański i A. Wielowiejski.

Dalszą działalność siedleckiego Oddziału PTK przerwał wybuch pierwszej wojny światowej. Walki zbrojne, stoczone podczas wojny na Podlasiu, jak też ciężkie warunki okupacyjne nie sprzyjały rozwojowi i szerszej działalności społeczeństwa. Dlatego po oddaleniu się nawałnicy wojennej, która wstrzymała wszelką pracę twórczą, Zarząd Główny czynił usilne zabiegi dla wznowienia działalności zamkniętych oddziałów prowincjonalnych.

Jubileuszowy „Rocznik PTK” z lat 1906-1916 odnotował, że 7 grudnia 1916 r. na obchodach 10-lecia Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Warszawie „odbyła się w centrali konferencja z łaskawie przybyłymi przedstawicielami prowincji”²². Wśród obecnych na uroczystości przedstawicielach sześciu oddziałów PTK, obecny był Jarosław Rakowiecki – Prezes Oddziału siedleckiego. „Na dwugodzinnej konferencji zapoznano miłych gości z działalnością Zarządu Głównego i wysłuchano ustnych relacji o pracach i potrzebach prowincji. Ustalono, że trzeba z całą energią poprowadzić pracę uświadamiającą w duchu idei naszych, szerząc je przede wszystkim wśród ludu i młodzieży”²³.

Kryzys wojenny był na tyle głęboki, iż zahamował działalność organizacyjną. Zarząd Główny miał słabe rozeznanie w działalności ogniw terenowych. Świadczyć o tym może następujący zapis: „[Oddziały – przyp. B.K.] Olkuski, Siedlecki, Zawiercki i Zagłębia żadnych strat nie poniosły, lecz działalności dotąd wznowić nie mogły skutkiem nieobecności wielu członków”²⁴.

Pierwsza wojna światowa zamknęła pewien rozdział działalności Oddziału PTK w Siedlcach. Co więcej, miała wpływ na przerwę w jego działalności przez blisko dziesięć lat.

Towarzystwo reaktywowano dopiero w 1927 r. Przerwa w działalności

²¹ „Ziemia”, Warszawa 1912, s. 62.

²² „Rocznik PTK 1906-1916”, Warszawa [bdw], s. 62-63.

²³ Tamże, s. 63.

²⁴ Tamże.

organizacyjnej nie oznaczała zaniechania wszelkich inicjatyw krajoznawczych. W latach dwudziestych działacze PTK odegrali bowiem znaczącą rolę w zakresie szerzenia wiedzy krajoznawczej, szczególnie wśród młodzieży szkolnej. Byli to przeważnie nauczyciele historii, geografii, przyrody. Szczególnie zasługi wnieśli: prof. Lipski, W. Krzemieniewski, T. Moniewski, A. Piasecka, J. Mikulski.

Przykładowo w Gimnazjum im. Hetmana S. Żółkiewskiego w maju 1921 r. z inicjatywy prof. Lipskiego i W. Krzemieniewskiego powstało Koło Przyrodników²⁵.

Poznanie i umiłowanie przyrody ojczyznoego kraju oraz najbliższej okolicy to główne cele działalności tego Koła. Służyły temu wycieczki, zorganizowane w interesujące pod względem faunistycznym i florystycznym okolicę miasta. Spośród dziewiętnastu wycieczek, najbardziej obfitą pod względem ilości zebranych okazów okazała się wyprawa do lasów jagodzińskich koło Siedlec. Zebrany materiał posłużył do urządzenia wystawy przyrodniczej w szkole.

Założycielem drugiego koła - tym razem historycznego - we wspomnianym Gimnazjum był Tadeusz Moniewski - niestrudzony pedagog i krajoznawca. Koło Historyków miało na celu rozbudzenie zamiłowania do badań historycznych związanych z regionem.

Szczególnie wyróżniła się w tym okresie Aniela Piasecka, nauczycielka geografii, inicjatorka Kółka Geograficzno - Krajoznawczego w Gimnazjum Żeńskim im. Królowej Jadwigi. We wspomnieniach Marii Żyburowej, wieloletniej działaczki PTTK o/Siedlce, czytamy: „Niejednokrotnie wędrowała z nami pieszo do pobliskich miejscowości: Igań, Kisielan, Stoku Lackiego, na Sekułę, a czasem organizowała wyjazdy pociągiem do miejscowości dalszych, do Łukowa, Sokołowa Podlaskiego, Białowieży. [...] Byliśmy wszystkie oczarowane poznawaniem naszego kraju i naszego regionu, Podlasia, jego zabytkami, bogactwem przyrody i jego historią”²⁶.

Nauczyciele mieli największe możliwości popularyzowania idei krajoznawczej. Dlatego to ich właśnie zachęcał wizytator Firewicz do wznowienia działalności koła Towarzystwa Krajoznawczego w Siedlcach²⁷.

Z polecenia Rady Opiekuńczej Muzeum Ziemi Podlaskiej im. M. Asłanowicza, A. Grychowski oraz dr Szawelski utworzyli komitet, który miał na celu wskrzeszenie Oddziału PTK. W dniu 6 lutego 1927 r., w lokalu gimnazjum W. Szwedowskiego, wybrano Zarząd w składzie: Prezes - W. Rogiński (dyrektor Lasów Państwowych), v-ce Prezes - ks. R. Wilde, Sekretarz - A. Grychowski (nauczyciel gimnazjum), Skarbnik - W. Paluszyński, Przewodnicząca Komisji Odczytowej - S. Samborska (kierowniczka szkoły po-

²⁵ Z życia naszej młodzieży, „Gazeta Podlaska” 1923, nr 6.

²⁶ M. Żybura, *Krótki rys historyczny O/PTTK w Siedlcach*, rękopis, Oddział PTTK „Podlasie”, Siedlce [bd]

²⁷ „Ziemia”, Warszawa 1927, s. 95.

wszechnej), Przewodniczący Komisji Wycieczkowej – J. Szenk (nauczyciel seminarium), Przewodniczący Komisji Muzealnej – J. Nowak (inspektor szkolnictwa powszechnego), Członek Zarządu – M. Kaczorowski (kapitan WP)²⁸.

10 kwietnia 1927 r. w związku z dziewięćdziesiątą szóstą rocznicą bitwy pod Iganiami odbyła się pierwsza wycieczka Oddziału. W tym historycznym miejscu zgromadziło się kilkadziesiąt osób, by wysłuchać prelekcji kapitana M. Kaczorowskiego (członka siedleckiego Towarzystwa) na temat przebiegu działań wojennych, związanych z bitwą igańską. W artykule, zamieszczonym w „Placówce”, odnotowano: „Żałować należy, że tak pouczającego przemówienia wysłuchało stosunkowo mało osób, a przecież szkoły mogły wysłać choćby po kilkunastu delegatów (tylko z gimnazjum W. Szwedowskiego było kilkunastu uczniów z 4 profesorami)²⁹. Tego samego dnia, w Gimnazjum im. Hetmana S. Żółkiewskiego, odbyło się Walne Zebranie członków Oddziału, podczas którego Przewodniczący Komisji Wycieczkowej przedstawił program najbliższych wycieczek: na pobojuwisko pod Stoczek, do Białej Podlaskiej i Janowa, do Drohiczyzna oraz do Liwa³⁰.

Spopularyzowanie ruchu turystycznego na Podlasiu oraz pomoc w jego organizacyjnym funkcjonowaniu – to jedno z głównych zadań siedleckiego oddziału Towarzystwa, liczącego wówczas zaledwie trzydziestu członków. „Jest nadzieja, że wkrótce w dwójnasób się powiększy i powiększyć się winien, gdyż przed oddziałem leży ogrom zaległej roboty”³¹ – twierdził Aleksander Grychowski, inicjator założenia siedleckiego Towarzystwa.

Bezpośrednio po ukonstytuowaniu się, Zarząd Oddziału obsadził kierownictwo istniejących działów muzeum: Józef Mikulski (dział geologiczny), Waław Krzemieniewski (dział przyrodniczy), Grubertowa (dział geograficzny), Bernard Buchońc (dział archeologiczny). Dział historii, sztuki i etnograficzny oraz biblioteka znajdowały się pod bezpośrednim nadzorem Tadeusza Moniewskiego, kierownika muzeum³².

Ambicją działaczy Towarzystwa było doprowadzenie do pełnego rozkwitu Muzeum Ziemi Podlaskiej im. Mieczysława Asłanowicza – niegdyś członka siedleckiego Oddziału, wielkiego pedagoga, społecznika, krajoznawcy.

Działalność członków PTK wokół funkcjonowania Muzeum Podla-

²⁸ Tamże, s. 95-96.

²⁹ Z Towarzystwa Krajoznawczego, „Placówka” 1927, nr 14, s. 5.

³⁰ Tamże.

³¹ A. Grychowski, *Zadania Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego*, „Placówka” 1927, nr 10, s. 3.

³² T. Moniewski, *Muzeum Podlaskie w chwili obecnej*, „Gazeta Podlaska” 1930, nr 21, s. 2.

skiego była znacząca³³. W ciągu półtorarocznej działalności zgromadzono ok. ośmiuset pamiątek i zabytków podlaskich, zebrano także kilka tysięcy złotych na prace związane z badaniem regionu podlaskiego. Opublikowano, głównie na łamach miejscowych czasopism, szereg nieznanych dokumentów, dotyczących przeszłości Siedlec. W stulecie bitwy pod Iganiami opracowano „Podlasie w dziejach walk o niepodległość”. Duże zainteresowanie wśród Siedlczan wywołał pierwszy wydany w języku polskim przewodnik po Siedlcach, autorstwa Tadeusza Moniewskiego.

Osobną formę działalności Oddziału stanowiły koła młodzieży szkolnej PTK. W Gimnazjum im. H. S. Żółkiewskiego powstało pod koniec 1928 r. „Koło przyjaciół Muzeum Ziemi Podlaskiej im. M. Aślanowicza”. Założyciel koła, Tadeusz Moniewski (kierownik muzeum), skupił główną uwagę młodzieży wokół działalności placówki muzealnej oraz poznawania przeszłości i tradycji regionu. Z jego relacji wynika, iż koło „do obecnej chwili <05.06.1930 r.> wykonało ok. 150 rysunków dla Muzeum, zebrało ok. 150 pamiątek podlaskich, urządziło wycieczkę do Drohiczyzna nad Bugiem, wykonało „Encyklopedię wiadomości o miastach podlaskich”. Obecnie zaś przygotowuje tablicę fotografii zabytków budownictwa siedleckiego do Muzeum i Komisji Kół Towarzystwa Krajoznawczego, opracowuje kapliczki podlaskie [...], zbiera materiały do pracy „Podlasie w dziejach walk o niepodległość”, która będzie wydana przez Muzeum Ziemi Podlaskiej”³⁴.

Drugie z kół krajoznawczych młodzieży szkolnej działało od początku 1930 r. pod kierunkiem prof. Józefa Mikulskiego – wybitnego krajoznawcy, człowieka o nieprzeciętnej osobowości i wszechstronnych zainteresowaniach.

Prof. Mikulski prowadził koło krajoznawcze także w gimnazjum im. Bolesława Prusa w Siedlcach. W ramach prac tych kół J. Mikulski organizował wycieczki, w celu lepszego poznania najbliższego regionu, jego przeszłości oraz krzewienia wśród młodzieży zamiłowania do krajoznawstwa i turystyki. Młodzież z kół towarzyszyła mu często w pracach wykopaliskowych, prowadzonych w bliższych i dalszych okolicach Siedlec. Wspólnym wysiłkiem dokonywano czynności wykopaliskowych, a odkryte znaleziska, liczne okazy geologiczne i archeologiczno–historyczne służyły jako pomoce naukowe do nauczania historii i geografii w siedleckich gimnazjach.

Często prace archeologiczne dopełniało poznawanie terenów najbliższej okolicy. „Pamiętam, jak po zakończonych wykopaliskach cała nasza grupa młodzieży z Seminarium z Siennicy i z koła krajoznawczego z Siedlec z naszymi profesorami zorganizowała dwudniową pieszą wycieczkę

³³ T. Moniewski, *Ruch krajoznawczy w Siedlcach w obecnej dobie*, „Gazeta Podlaska” 1930, nr 13.

³⁴ Tamże.

z brzegiem rzeki Świder, aż do jej ujścia do Wisły. Były to dla nas wspaniałe lekcje geografii i historii tego regionu i znajomości folkloru kołbielsko-siennickiego³⁵ – wspomina Wacław Pieńkowski, uczestnik jednej z wypraw.

7 stycznia 1937 r. następuje reaktywowanie działalności siedleckiego Towarzystwa Krajoznawczego. Z inicjatywy prof. Jerzego Myślińskiego – członka korespondenta PTK, odbyło się „w sali Konferencyjnej Dyrekcji Lasów Państwowych na Nowych Siedlcach pierwsze organizacyjne zebranie, zwołane celem wznowienia prac dawnego oddziału PTK. Na zebranie przybyło przeszło czterdzieści osób. Jako delegat Zarządu Głównego PTK przybył Dyrektor Biura tegoż Zarządu, p. Janusz Miketta.”³⁶

Na zebraniu, któremu przewodniczył mecenas Władysław Ślaski, ukonstytuował się Zarząd Oddziału w składzie: F. Buchta – Prezes oraz ks. Prałat J. Grabowski, prof. J. Mikulski, inspektor L. Szarras, dyrektor J. Znarowski, mecenas W. Ślaski i J. Myśliński – Członkowie. Zastępcami Członków Zarządu zostali: redaktor T. Zemlich, W. Jabłońska, L. Kłosińska. Przewodniczącym Komisji Rewizyjnej wybrany został S. Golczewski, a członkiem Komisji kapitan J. Stoczewski³⁷.

Podsumowując zebranie Józef Mikulski zaproponował: „jedną z pierwszych prac naszego Oddziału winna być współpraca przy opracowaniu specjalnego nru „Ziemi”, poświęconego Siedlcom i Ziemi Siedleckiej.”³⁸ Ta szczytna idea nie doszła jednak do skutku.

Na temat działalności siedleckiego oddziału Towarzystwa Krajoznawczego przed wybuchem drugiej wojny światowej możemy dowiedzieć się na podstawie nielicznych informacji prasowych z tamtych lat.

Jak podaje „Życie Podlasia” z 1937 r. „Staraniem Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego Oddział w Siedlcach, dnia 10 kwietnia 1937 o godz. 18-ej, w 106 rocznicę bitwy pod Iganiami, w świetlicy Dyrekcji Lasów Państwowych w Siedlcach, prof. J. Mikulski wygłosi odczyt p.t. Iganie (Wies Iganie, dawne i obecne; bitwa igańska> Wstęp dla członków Towarzystwa Krajoznawczego bezpłatny”³⁹.

Ze sprawozdania zamieszczonego w „Roczniku PTK” z 1938 r. wynika, iż na koniec 1937 r. Oddział w Siedlcach liczył sześćdziesięciu członków⁴⁰.

Na szczególnie podkreślenie zasługuje działalność wydawnicza. W 1937 r. Towarzystwo posiadało dziewięć wydawnictw własnych, a także

³⁵ W. Pieńkowski, *Wspomnienia o kontaktach jakie miałem z profesorem Józefem Mikulskim*, rękopis, Oddział PTTK „Podlasie”, Siedlce [bd]

³⁶ „Ziemia”, Warszawa 1937, s. 36.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

³⁹ „Życie Podlasia” 1937, nr 15, s. 2.

⁴⁰ „Rocznik PTK 1938 r.”, Warszawa, s. 21.

bibliotekę, składającą się z osiemdziesięciu siedmiu pozycji⁴¹.

Wybuch drugiej wojny światowej przerwał, po raz kolejny, działalność Oddziału PTK w Siedlcach.

Działalność prekursorów krajoznawstwa i turystyki w Siedlcach przyczyniła się w dużej mierze do utrwalenia patriotyzmu lokalnej społeczności, który pomógł w przetrwaniu „mroków” lat okupacji i utrzymania narodowej odrębności.

Olbrzymie zaangażowanie i ofiarna praca, zwłaszcza siedleckich nauczycieli oraz rezultaty uzyskane na polu wychowawczym w młodzieżowych kołach krajoznawczych, zagwarantowały ciągłość i żywotność Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego na przestrzeni minionych lat.

⁴¹ Tamże.